

Лекція 2. Педагогічне дослідження і його рівні

Педагогічне дослідження являє собою специфічний вид пізнавальної діяльності, в процесі якого за допомогою різноманітних методів виявляються нові, раніш не відомі сторони, відношення об'єкту, що вивчається. При цьому головне завдання дослідження полягає у виявленні внутрішніх зв'язків і відношень, розкритті закономірностей і рушійних сил розвитку педагогічних процесів чи явищ.

Педагогічне дослідження - спеціально організований науковий процес пізнання педагогічного середовища, педагогічних явищ, фактів, суб'єктів та об'єктів педагогічної взаємодії в умовах діяльності, а також зв'язків і відносин між ними.

Педагогічне дослідження - також результат наукової діяльності, спрямованої на здобування нових знань про закономірності навчання й виховання, соціалізації і професійної підготовки людей, про структуру і механізми, зміст, принципи і технології цих знань. Педагогічне дослідження пояснює та прогнозує розвиток окремих педагогічних явищ і фактів, а також тенденції та зміни в педагогічному процесі.

Пошуки шляхів удосконалення навчально-виховного процесу та розвиток педагогіки як науки, обумовлює необхідність здійснення педагогічних досліджень на наукових засадах. Науково-педагогічні дослідження спрямовані на виявлення суперечностей протікання певного педагогічного процесу, окреслення шляхів подолання даних суперечностей та обґрунтування правильності знайдених розв'язків проблеми.

При дослідженні педагогічних явищ і процесів науковці вважають за необхідне враховувати такі їх характерні риси:

- ✓ Вплив багатьох факторів на розвиток особистості: в період навчання учня у школі, студента у вищому навчальному закладі, крім освітньої установи, на молоду людину мають в тій чи іншій мірі вплив такі основні фактори як родина, друзі, референтна група, засоби масової інформації, суспільство у

цілому (зовнішні фактори). Крім цього, важливо враховувати індивідуальні особливості кожної особистості, її фізичний і психічний стан на певних етапах життєдіяльності (внутрішні фактори). Так, наприклад, якщо дитина хворіє, чи переживає певні стресові ситуації, процеси сприймання та засвоєння у неї значно погіршуються.

- ✓ Неповторність педагогічних процесів: під впливом постійно діючих зовнішніх і внутрішніх факторів особистість змінюється, тому при повторному дослідженні дослідник має справу уже з іншим «матеріалом»;
- ✓ Участь у педагогічних процесах людей передбачає, що усі дослідження необхідно здійснювати дотримуючись етичних норм і правил;
- ✓ Об'єкти у педагогічному дослідженні не бувають ідентичними: оскільки кожна людина є індивідуальною і неповторною, тому на одну і ту ж зовнішню дію, люди реагують по-різному. Отже, у педагогічних дослідженнях для отримання достовірних даних необхідно чітко дотримуватися встановлених правил відбору репрезентативної вибірки.

Науково-педагогічне дослідження можна вважати ефективним, якщо отримано новий результат, збагачено існуючі теоретичні знання, які сприяють удосконаленню навчально-виховного процесу, розвитку дітей, дають змогу ефективно і якісно вирішувати в даний момент часу наявні навчальні та виховні завдання.

Існує ряд вимог, щодо отриманих результатів науково-педагогічних досліджень, зокрема: суспільна актуальність; наукова новизна; теоретична і практична значущість; наукова об'єктивність і достовірність; доступність висновків і рекомендацій для використання їх в інших конкретних наукових дослідженнях або в практичній діяльності; визначення умов ефективного застосування отриманих результатів.

У будь-якому педагогічному дослідженні зазначають загальноприйняті методологічні параметри. До них належать проблема, тема, об'єкт і предмет дослідження, мета, завдання і гіпотеза. Основними критеріями якості педагогічного дослідження є критерії актуальності, новизни, теоретичної і

практичної значущості. Усе це закладають у програму дослідження. Така програма дослідження складається з двох частин: методологічної та процедурної (методичної).

Методологічна частина містить обґрунтування актуальності теми, формулювання проблеми, визначення об'єкта й предмета, цілей і завдань дослідження, формулювання основних понять (категоріального апарату), попередній системний аналіз об'єкта дослідження й висування робочої гіпотези.

У процедурній частині розкривають стратегічний план дослідження, а також план і методику збирання та аналізу емпіричного матеріалу.

Загалом дослідженню підлягає те, що є актуальним для теорії і практики навчання й виховання у ВНЗ. Педагогічні дослідження дають відповідь на найактуальніші запитання, відображають потреби педагогічної діяльності, виявляють найважливіші суперечності, наявні в практиці.

Критерій актуальності досліджень є динамічним, рухливим, залежить від часу, урахування конкретних і специфічних умов. У найзагальнішому вигляді актуальність пов'язана зі ступенем розбіжності між попитом суб'єктів навчання на наукові ідеї та практичні рекомендації, необхідні для педагогічної діяльності, і пропозиціями, які можуть дати наука й практика сьогодні.

Виділяють три рівні педагогічного дослідження: емпіричний, теоретичний, методологічний.

Наукове дослідження будь-якої предметної області починається з емпіричного рівня. Об'єктом дослідження стають реально існуючі предмети, явища і процеси, які виділяються у відповідності до специфіки даної науки на основі запитів практики. Предметом дослідження в даному випадку є мисленнєве відображення цих реально існуючих сторін об'єкту. Завершується емпіричне дослідження установленням певних кількісних залежностей між досліджуваними сторонами реальних об'єктів. Тобто на емпіричному рівні установлюються нові факти науки і на основі їх узагальнення формулюються емпіричні закономірності. Отже, емпіричне дослідження дозволяє установити

функціональні причинні зв'язки явищ, але не дає можливості зрозуміти внутрішній механізм цих зв'язків, представити їх в уявній формі.

На теоретичному рівні дослідження з'являються особливі відображення об'єкта дослідження – відображення, які не мають безпосереднього аналога в чуттєвому емпіричному знанні. При цьому виділяються і формуються нові – ідеальні об'єкти дослідження, які заміщають емпіричні дані. На теоретичному рівні предмет дослідження реконструюється ідеально (тобто в мисленні) Наукова теорія абстрагується від багатьох властивостей об'єкта і виділяє тільки суттєві з них, створюючи теоретичну модель.. Таким чином на теоретичному рівні дослідження об'єктом його стає весь попередній емпіричний досвід, а предметом дослідження – побудова самих теоретичних об'єктів. Теоретичне дослідження дозволяє на основі зконструйованих ідеальних об'єктів глибше проникнути в сутність явищ, зрозуміти глибинні закономірності змін і зв'язків явищ і поставити їх на службу практиці.

На теоретичному рівні висуваються і формулюються основні загальні педагогічні закономірності, які дозволяють пояснити раніш відкриті факти, а також передбачити майбутні події і факти. Результатом теоретичного дослідження стає установлення структурних зв'язків між ідеальними об'єктами, тобто створюється цілісна теорія.

На методологічному рівні на базі емпіричних і теоретичних досліджень формулюються загальні принципи і методи дослідження педагогічних явищ, побудова теорій.

Науково-педагогічні дослідження умовно поділяють на:

- а) теоретичні та емпіричні (в залежності від використовуваних методів дослідження);
- б) фундаментальні та прикладні (в залежності від характеру запитань, на які вони дають відповідь);
- в) якісні і кількісні (залежно від типу даних, якими оперують).

Теоретичні дослідження передбачають використання тільки теоретичних методів (напр. аналіз, узагальнення, порівняння та ін.). У випадку використання

лише емпіричних методів (напр. анкетування, спостереження та ін.) маємо справу з емпіричним дослідженням. На практиці, як правило, дослідник використовує як теоретичні, так і емпіричні методи дослідження. Таке дослідження прийнято називати теоретико-емпіричним.

Педагогічні дослідження, як правило, складаються з теоретичної та емпіричної частин. Емпірична частина пов'язана з організацією педагогічного процесу, управління ним та зі збором даних, що характеризують його протікання, а також власне педагогічні об'єкти. Теоретична частина дослідження пов'язана з підготовкою до проведення емпіричної частини, обробкою отриманих даних та їх інтерпретацією. Тому у дослідженні формують завдання дослідження теоретичного та емпіричного характеру.

Аналіз показує, що чим менше строгою є наука, тим значущу роль відіграє у ній експеримент. В науках, що не використовують належною мірою математичний апарат, до яких належить і педагогіка, експеримент часто є єдиним способом підтвердження справедливості гіпотези і результатів теоретичного дослідження. Наприклад, чи можна сказати, що та чи інша методика навчання чи виховання більш ефективна, ніж відомі попередні? Напевне, що ні до тих пір, поки вона не буде апробована і результати її використання не порівнюються з результатами використання традиційних методик. Теорія, як відомо, - це узагальнене твердження, в якому сумуються знання шляхом поєднання в одне ціле окремих подій. В педагогічних дослідженнях теорія може пояснити, інтерпретувати та узагальнити те, що спостерігається, полегшити передбачення, визначити міру, межі і умови застосування отриманих результатів. При цьому потрібно мати на увазі, що будь-яка теорія є тимчасовою.

Фундаментальне і прикладне педагогічне дослідження. Усі знання умовно поділяють на фундаментальні та прикладні. З одного боку, фундаментальні знання відображають головне, істотне, що лежить в основі наших знань про той чи інший об'єкт пізнання, в той час, як прикладні знання відображають окремі аспекти об'єкта пізнання, що не є визначальними для пізнання його в цілому. З

іншого боку, фундаментальними називають знання, що одержуються в результаті розв'язання наукової проблеми, не пов'язаної з задоволенням певної практичної потреби; прикладні знання, навпаки, зобов'язані своїм існуванням вирішенню тієї чи іншої практичної проблеми. Водночас незаперечним є той факт, що перші рано чи пізно практично використовуються, набуваючи при цьому ознак других, а прикладні знання рано чи пізно узагальнюються, нарощуючи капітал фундаментальних знань.

З урахуванням зазначеного вище педагогічні дослідження поділяють на фундаментальні та прикладні.

Зазначений поділ є умовним, бо немає чітких критеріїв поділу педагогічних проблем на глибинні і поверхові, широкомасштабні і вузько орієнтовані. Як немає підстав стверджувати, що розв'язання проблеми педагогічної практики нічого не додає до педагогічної теорії і навпаки. То ж, насправді найчастіше дослідники мають справу з фундаментально-прикладними дослідженнями, які поєднують в собі ознаки першого і другого.

Якісне і кількісне педагогічне дослідження. Професор І.Волощук характеризує сутність, ознаки та кроки здійснення таких досліджень, зазначаючи, що залежно від типу даних, якими оперують, педагогічні дослідження поділяють на кількісні і якісні. У кількісних дослідженнях мають справу з величинами, що характеризують педагогічні явища і об'єкти.

Кількісні значення зазначених величин отримують в процесі вимірювання. У якісних дослідженнях мають справу з властивостями об'єктів дослідження. У такого типу дослідженнях, дослідник шукає зв'язок між обмеженою кількістю характеристик, абстрагуючись від інших (за умови, що вплив усіх інших незначний, або нейтралізований). При цьому треба вибирати такі сукупності характеристик, зв'язок між якими помітний для експериментатора, тобто зміна однієї величини експериментальне чуттєво позначається на іншій величині. Якісне дослідження виконують тоді, коли не можливо провести кількісне дослідження. Інколи дослідника більше цікавлять якісні ознаки тієї чи іншої діяльності, ніж кількісна їх сторона.

Існує багато видів якісних досліджень, проте можна виокремити декілька спільних притаманних їм ознак.

1. Джерелом даних є природний стан об'єкта дослідження. У якісних дослідженнях дослідники мають безпосередній доступ до об'єктів і суб'єктів, що їх цікавлять, спостерігають за ними і відповідним чином збирають необхідні дані. Інколи вони озброюються тільки блокнотом і олівцем, проте часто використовують звукові і відео записуючі пристрої.

2. Типи зібраних даних в якісному дослідженні охоплюють записи інтерв'ю і спостережень, фотокартки, аудіозаписи, відеозаписи, щоденники, коментарі до побаченого і почутого, спогади, аналіз документів, літературних джерел тощо.

3. Якісні дослідження фокусуються на процесі і його результаті. У таких дослідженнях цікавляться як індивіди взаємодіють; як вони відповідають на запитання певного типу; що думають учасники дослідження і чому вони саме так думають; значенням, яке люди надають певним словам і вчинкам; як позиція індивіда трансформується в його вчинок тощо.

4. В якісних дослідженнях має місце тенденція аналізувати дані індуктивно. В такого виду дослідженні дослідники конструюють картину, яка набуває форми по мірі того, як вони збирають і перевіряють частини.

Кроки, які охоплює якісне дослідження, не так чітко відрізняються між собою, як у випадку кількісного дослідження. Часом окремі етапи перекриваються, а то й співпадають у часі. Проте усі якісні дослідження мають відмінний початок і кінець. Якісне дослідження бере початок з моменту, коли дослідник ідентифікував проблему, яку він хоче дослідити, і закінчується у точці, коли дослідник описує ті чи інші кінцеві наслідки. Хоча чіткої різниці між окремими кроками в якісному дослідженні немає, інколи наступний крок не є логічним продовженням попереднього, окремі кроки все-таки можна виділити:

1. Ідентифікація проблеми, яку потрібно дослідити. Припустимо, для прикладу, що дослідник хоче дослідити взаємодію між учнями з різних

соціальних груп, У зв'язку з цим він може поставити перед собою запитання: до якої міри і яким шляхом учні взаємодіють між собою. Таке запитання провокує виникнення провісницьких проблем. Усі якісні дослідження починаються з таких проблем, які не можна трактувати як обмежені, бо їхнє завдання вказати на напрям, слугувати в якості гіда. Потрібно сказати, що провісницькі проблеми можуть формулюватися (уточнюватися) по декілька разів у процесі дослідження.

2. Ідентифікація учасників дослідження. Учасники дослідження (за якими вестиметься спостереження тощо) утворюють вибірку. У більшості якісних досліджень використовуються вибірки, що служать певній меті. Утворення випадкової вибірки в таких випадках, як правило, не можливе, оскільки дослідник прагне переконатися, що він отримав вибірку, що володіє характеристиками, доречними стосовно проблеми дослідження.

3. Продукування гіпотези. На відміну від більшості кількісних досліджень, гіпотези у якісних дослідженнях формулюються не на початку дослідження. Навпаки, гіпотези з'являються на основі накопичених у процесі дослідження даних. Деякі зразу ж відкидаються, інші модифікуються і з'являються в оновленому вигляді. Формулюються також принципово нові. У наведеному вище прикладі дослідник міг на початку висловити припущення, що взаємодія між учнями поза щоденними заняттями буде мінімальною. Як тільки він починає спостерігати за учнями, він може модифікувати висловлене ним припущення декілька разів, оскільки він стає більш обізнаним.

4. Збір даних. У якісному дослідженні учасники не діляться на групи, як у експериментальному дослідженні, з тією метою, щоб в одній групі діяти тим чи іншим "матеріалом" і потім порівнювати результати у групах, що піддавались і не - піддавались впливу. В якісному дослідженні дані не збираються в кінці дослідження. Навпаки, в такого роду дослідженнях дані збираються в процесі дослідження. Дослідник постійно спостерігає за учасниками, подіями, часто супроводжуючи свої спостереження запитаннями, що націлені на з'ясування

тих чи інших деталей, а також перевіркою різних документів і записів, пов'язаних з проблемою дослідження.

5. Аналіз даних якісного дослідження включає синтез інформації, яку дослідник отримав з різних джерел (спостереження, опитування, вивчення документів) в когерентний опис того, що він побачив чи відкрив. Гіпотези, як правило, не перевіряються з використанням техніки вивідної статистики, хоча деякі кількісні параметри можуть використовуватися. Якщо ті чи інші статистики використовуються, то це швидше у описовому сенсі, ніж у вивідному.

6. Формулювання висновків. У якісних дослідженнях висновки формулюються в процесі дослідження. Як наслідок, висновки, зроблені на першому етапі, можуть поєднуватися з тими, що зроблені на другому етапі, що призводить у кінцевому випадку до формулювання загального висновку, що є новою якістю стосовно зазначених вище кількісних змін.